

Robert Skenderović

Odnos ugarskih Srba prema nacionalnom pokretu bačkih Hrvata tijekom druge polovine 19. stoljeća

1. Komparacija kulturnih identiteta bačkih Hrvata i Srba tijekom 18. i 19. stoljeća

Komparativna analiza nacionalnointegracijskih procesa Hrvata i Srba metodološki je važna jer je riječ o procesima koji su se događali paralelno, čak, u nekim elementima, povremeno i zajedno,¹ pa usporedba pojedinih elementa integracije pokazuje specifičnosti i sličnosti njihova razvoja. U toj analizi nacionalni pokret bačkih Hrvata zauzima posebno važno mjesto jer se događao u specifičnim okolnostima, izvan granica *Trojedne Kraljevine*, a u snažnoj interakciji s nacionalnim pokretom bačkih Srba. U analizi odnosa Srba prema nacionalnom pokretu bačkih Hrvata potrebno je, pak, razlikovati dva problema: pitanje procesa kulturne integracije i pitanje stvaranja političkog identiteta.²

Kulturni identitet bačkih Srba formirao se stoljećima prije početka modernoga nacionalnog pokreta, a odlikovala ga je čvrsta utemeljenost na pripadnosti Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC) i na tradiciji srpske srednjovjekovne države. Taj

---

¹ Pritom je posebno zanimljivo pitanje procesa standardizacije književnog jezika u odnosu na proces nacionalne integracije, koji je u pojedinim fazama bio element zajedničkog rada, a u drugima glavni uzrok sukoba vođa hrvatskoga i srpskog nacionalnog pokreta.

² Usp. G. Sshöpflin, *Nations, Identity, Power*, London, 2000, 57.

su kulturni identitet Srbi u Habsburškoj Monarhiji uspješno čuvali kroz politički okvir privilegija koji su im davali vjersku, školsku, a djelomično i pravnu samostalnost. Bogati trgovci i pripadnici časničkih obitelji sačinjavali su srpsku elitu koja je omogućavala stvaranje *visoke kulture* potrebne za *kulturnu reprodukciju* srpske kulturne zajednice. Oni su bili ideolozi, provoditelji i financijeri srpske kulturne aktivnosti u Ugarskoj.

Za razliku od Srba, bački su Bunjevci i Šokci početkom 19. st. bili u posve drugoj situaciji. Kao pripadnici Katoličke crkve (KC), oni nisu imali status posebne vjerske zajednice. S Mađarima su dijelili vjeru, a nakon desetljeća zajedničkog življjenja ni različiti jezik više nije predstavljao prepreku u njihovoj međusobnoj komunikaciji. To je dovelo do brojnih mješovitih brakova i do potpunog uklapanja bunjevačko-šokačkoga plemstva i građanstva u mađarsko društvo. U cijelosti uživajući status ravnopravnih članova mađarskog društva, plemićke i građanske obitelji bačkih Bunjevaca i Šokaca postupno su prihvaćale ne samo politički okvir života u mađarskoj državi nego i mađarsku kulturu te identitet, što je dovelo do njihove znatne asimilacije. Međutim, seljački sloj nije podlegao asimilaciji zbog izoliranosti koja je proizlazila iz autarkičnog načina života, jer su sve svoje potrebe bunjevački i šokački seljaci podmirivali unutar svojih velikih kućanstava. U te potrebe spadala je i pučka kultura, koja se kroz različite blagdane, obiteljske događaje i zabave prenosila usmenim putem s generacije na generaciju. Snažna izoliranost od javno-društvenoga života i baštinja pučka kultura pokazali su se kao prirodno sredstvo čuvanja etničke i kulturne posebnosti u vremenu velike asimilacije koja je tijekom 19. st. zahvatila sve nemađarske narode u Ugarskoj.

Unatoč takvoj socijalnoj stratifikaciji te snažnoj mađarizaciji građanskih i plemičkih slojeva u Bačkoj je tijekom 18. i 19. st. trajao i proces hrvatske kulturne integracije, koji je integrirao bačke Bunjevce i Šokce u zajednički kulturni identitet svih Hrvata. Kao i svi drugi nacionalni kulturni identiteti, taj je identitet definirao osjećaj zajedničkog porijekla, prošlosti, domovine i jezika. Glavni nositelji tog procesa bili su hrvatski katolički svećenici koji su djelovali na prostoru Bačke. Posebice je važna bila uloga Franjevačke provincije sv. Ivana Kapistrana koja je obuhvaćala samostane u Slavoniji i Bačkoj te Budimpešti. Za razvoj nacionalnog pokreta u Bačkoj najvažniji je bio franjevački studij filozofije u Baji koji je u Bačku dovodio brojne slavonske franjevce, koji su prvi, u prvoj polovini 19. stoljeća, među bačkim Bunjevcima i Šokcima širili ideje *Ilirskog pokreta*, a kasnije poticali i hrvatski nacionalni pokret. Svojim kulturnim radom oni su povezivali bačke Bunjevce i Šokce s Hrvatima u budimpeštanskoj regiji i Slavoniji, a preko njih i sa svima ostalim sunarodnjacima.

Za opći kulturni napredak bačkih, budimpeštanskih i slavonskih Hrvata posebice je bio važan franjevački samostan u Budimu. Taj je samostan bio središte franjevačkoga filozofskog i teološkog fakulteta, a njegovi su članovi, usto, ostvarili i bogatu izdavačku djelatnost. U nizu brojnih izdanja koji su budimski franjevci objavili tijekom 18. i 19. st. najzanimljivije je djelo *Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnom* (Pešta, 1768.) fra Emerika Pavića, koje je napisano kao nastavak znamenite knjige *Razgovor ugodni naroda slovniskoga* (Venecija, 1756.) fra Andrije Kačića Miošića.

Širenje franjevačkih izdanja na hrvatskom jeziku, koji je dolazio do najširih (pa i nepismenih) slojeva stanovništva,

snažno je utjecao na afirmaciju hrvatskog jezika i svijest o zajedničkom identitetu svih koji su tu kulturu baštinili. Narančno, franjevci nisu bili jedini koji su radili na kulturnoj homogenizaciji hrvatskog stanovništva u Ugarskoj. Uz njih su, još, tijekom 18. stoljeća, u Ugarskoj na hrvatskom jeziku objavljivali svoja djela i drugi svećenici, a u mnogo manjem opsegu i svjetovna lica.

2. Problem političkog identiteta bačkih Hrvata u drugoj polovini 19. stoljeća

Iako je kulturni identitet samo jedna komponenta u stvaranju nacionalnoga političkog identiteta, u komparativnoj analizi srpskoga i hrvatskog kulturnog identiteta vidljivo je da je ta komponenta bila vrlo važna i za Srbe i za Hrvate. Ugarski Srbi su svoj politički identitet u potpunosti zasnivali na kulturnom identitetu i na privilegijama habsburških careva, što im je davalo mogućnost samostalnoga političkog organiziranja još u protonacionalnoj fazi. Pravo uživanja carskih privilegija, osnivanja vlastitih crkvenih općina i održavanja vlastitih narodno-crkvenih sabora davalo im je osjećaj zasebnoga političkog identiteta u odnosu na ostale podanike Ugarskog Kraljevstva. Zbog toga se Srbi u Ugarskoj nikad nisu osjećali kao *politički Mađari*.

Za razliku od Srba, bački Bunjevci i Šokci, koji su imali razvijen vlastiti kulturni identitet, prihvaćali su *političko mađarstvo* kao jedini oblik vlastite političke aktivnosti. Ta dvostrukost kulturnoga i političkog identiteta nije stvarala nikakve probleme sve do početka mađarskoga nacionalnog pokreta u 19. st. kada su mađarski nacionalisti tražili od svih etničkih manjina u Ugarskoj da se odreknu vlastitoga kulturnog identiteta te da u potpunosti prihvate mađarsku

kulturu i mađarski jezik. Nasilna kulturna asimilacija se tijekom druge polovine 19. st. posebice grubo provodila u crkvi i školstvu iz kojih je *bunjevački jezik* sustavno protjerivan, što je u bačkim Hrvata izazvalo velik otpor.

Akcija ukidanja *bunjevačkog jezika* u školama počela je 1870. u Subotici, samom središtu bačkih Hrvata, tada, nakon Budimpešte i Debrecina, trećemu po veličini ugarskom gradu. Međutim, otpor je subotičkih Bunjevaca pokazao da je bez, obzira na *političko mađarstvo*, njihova svijest o vlastitome etničkom porijeklu bila čvrsta i snažna. Val nezadovoljstva oblikovao se u hrvatskome nacionalnom pokretu te, iste godine, Ivan Antunović čak pokreće *Bunjevačko-šokačke novine (BŠN)*. Stoga se 1870. s pravom može smatrati godinom početka hrvatskoga nacionalnog pokreta u Bačkoj.³

Teror mađarskih vlasti i javnosti nad etničkim manjinama izazvao je u bačkim Bunjevaca i Šokaca otpor ne samo prema *političkom mađarstvu* nego i prema samoj Ugarskoj. Do tada uključeni u mađarske političke stranke, od 1870. Bunjevci i Šokci su počeli razmišljati o političkom organiziranju na vlastitoj etničkoj osnovi. Kao i svi povjesni procesi, ni bunjevačko-šokačko odbacivanje *političkog mađarstva* nije se dogodilo odjednom nego je, s različitim intenzitetom, trajalo sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije.

Razvoj političkih kretanja među bačkim Bunjevcima i Šokcima uveo je u politički život Bačke nove političke opcije. Odbacivši *političko mađarstvo*, oni su krenuli pronalaziti

---

³ Još ranije je "školstvo u Bunjevac... bilo vrlo lepo razvijeno. Bilo je 120 osnovnih škola u kojima se podučavalo bunjevački. Školu je pohađalo 12000 dece" (M. Evetović, Nešto o Bunjevcima, *Književni sever*, g. I., knj. I., sv. 1 (1. april 1925.), 28.

novi politički identitet koji su, prema svojemu etničkom porijeklu, mogli naći samo u nekoj od tada oblikovanih južnoslavenskih političkih opcija: srpskoj, jugoslavenskoj ili hrvatskoj.

Hrvatska opcija, koja je prema etničkom porijeklu i kulturnoj orijentiranosti trebala biti najprihvatljivija, nije u drugoj polovini 19. st. imala puno uspjeha. *Hrvatsko-ugarska nagodba* 1868. pokazala je da je politički položaj *Trojedne Kraljevine* tada još bio jako slab, pa je hrvatska politička opcija u Bačkoj u to vrijeme bila prevelika iluzija. Iz brojnih će se primjera kasnije pokazati da su se Hrvati u *Trojednici* plašili političkog angažmana u Bačkoj, baš kao i sami bački Hrvati, što pokazuje da su razlozi neuspjeha političkog organiziranja na temeljima hrvatskoga nacionalnog identiteta bili uglavnom političke prirode.⁴ Kulturna homogenizacija kao preduvjet političke organiziranosti tada je već postojala jer su kulturne veze ugarskih Hrvata s domovinom iz desetljeća u desetljeće ipak bile sve intenzivnije. Štoviše, ta je homogenizacija u drugoj polovini 19. st. dobila novi zamah uključenjem velikog broja svjetovnih lica u različite kulturne aktivnosti, iako su i dalje svećenici bili glavni kulturni radnici. Velik ulazak svjetovnih lica u kulturni život bačkih Hrvata vidljiv je iz činjenice da su dva vrlo važna društva – Matica hrvatska (MH) i Društvo sv. Jeronima – imala u Bačkoj već u zadnjim desetljećima 19. st. svoje povjerenike i članove različitih profesija (uz svećenike najviše su bili zastupljeni odvjetnici i učitelji). Velika kulturna suradnja, uz rad MH-a i Društva sv. Jeronima, vid-

⁴ Usto, suradnja se bačkih Hrvata i Hrvata iz domovine teško ostvarivala i na kulturnom planu (usp. *Hrvatski književnici u Mađarskoj: I. Antunović*, Pečuh, 2002, 71).

Ijiva je i u pojavljivanju brojnih bačkih Hrvata kao dopisnika u različitima hrvatskim listovima, što je omogućilo hrvatskim čitateljima da se upoznaju s problemima bačkih Hrvata, a time i hrvatski listovi postaju sve zanimljiviji Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj.

Sudjelovanje bačkih Hrvata u kulturnom životu Hrvatske dobilo je tijekom 70-ih godina 19. st. novu razinu jer je od tada među bačkim Hrvatima počeo proces prelaska iz politički neorganiziranog naroda u politički organiziranu naciju, pa je i kulturni život postao organiziran i institucionaliziran. Taj prelazak je vidljiv iz polemika koje su se među bačkim Hrvatima počele voditi o književnom jeziku i nacionalnom imenu. Kao i u mnogih drugih naroda, pojava takvih rasprava bila je najbolji pokazatelj početka političkog organiziranja, iako su one, prema svojoj biti, čisto kulturne naravi.

Polemike o jeziku i nacionalnom imenu su se počele voditi u *BŠN-u*, a nastavljene su u *Subotičkom glasniku*, *Nevenu* i *Subotičkim novinama (SN)*, prvim glasilima bačkih Hrvata koja su izlazila od 70-ih do 90-ih godina 19. stoljeća. Sama pojava vlastitih glasila bila je potpuna novina kojom su bački Hrvati uspjeli uvjeriti sebe i druge da su sposobni proizvoditi proizvod visoke kulture (listove) na vlastitom jeziku, čime se dokazuje da je i njihov jezik dovoljno razvijen da odgovori zahtjevima visoke kulture.

Problem jezika bio je dominantna tema u prvima godinama izlaženja *BŠN-a*. Dio tadašnjih vođa nacionalno pokreta smatrao je da bi po uzoru na hrvatski i srpski jezik trebalo napraviti i standardizaciju *bunjevačkog jezika*, ali je prevagnuo zaključak da to nije ni moguće niti potrebno, jer je hrvatski jezik već postigao razinu standardnoga književnog jezika. Tako su vođe bačkih Hrvata prihvatile hrvatski

književni jezik kao vlastiti, iako je zbog čitateljstva većina članaka i dalje pisana na bunjevačkoj ikavici. Utjecaj na izbor hrvatskoga kao vlastitog književnog jezika imala je i činjenica da je u nacionalnom pokretu bačkih Hrvata sudjelovalo značajan broj Hrvata iz *Trojedne Kraljevine*, među kojima su najpoznatiji bili Blaž Modrošić, Ilija Okrugić Sremac, fra Euzebije Fermendžin, fra Robert Kauk i dr.

Srpska i jugoslavenska politička opcija uključivale su suradnju bačkih Bunjevaca i Šokaca sa Srbima. Prva prepreka toj opciji bilo je iskustvo mađarsko-srpskoga sukoba iz 1848. u kojem su Bunjevci i Šokci stajali na strani Mađara. U to je vrijeme, stoga, za bačke Bunjevce i Šokce ideja prihvatanja srpskog identiteta bila neprihvatljiva.⁵

Mogućnost ulaska bačkih Bunjevaca i Šokaca u srpski nacionalni korpus nije se kao ideja pojavljivala ni među ugarskim Srbima. Rijetki primjeri prijelaza na pravoslavlje uključivali su gubljenje bunjevačkog identiteta, pa u to vrijeme nije bilo govora ni o *pravoslavnim Bunjevcima*. Politička aktivnost Srba u Bačkoj pokazuje, pak, da oni uopće nisu ni pokušavali potaknuti bačke Bunjevce i Šokce da im se pridruže u njihovoј političkoj borbi. Po tome se liberalni srpski političari na čelu sa Svetozarom Miletićem nisu nimalo razlikovali od konzervativnih krugova, pa Alba M. Kuntić, analizirajući političko djelovanje S. Miletića u Bačkoj, njegovu političku opciju označava sintagmom *pravoslavnog klerikalizma*:⁶

---

⁵ Usp. I. Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcima, u pogledu narodnom, verskom, umnom, građanskom i gospodarskom*, Beč, 1882. 159.

⁶ A. M. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, Beograd, 1969., 109.

[Srpski su] liberali u Vojvodini svom nacionalizmu dali konfesionalni karakter... [te] su u oceni pitanja što je nacija i nacionalno pitanje polazili sa davno prevaziđenog stanovišta.⁷

Ipak, nakon ukidanja *Srpske Vojvodine* i ukinuća apsolutizma mnogi su bački Bunjevci i Šokci razvijali dobre odnose sa Srbima. Brojna osobna prijateljstva predstavljala su dobar temelj za viši stupanj suradnje. Sa Srbima su dobre odnose razvijali i I. Antunović i Ambrozije Boza Šarčević, glavni nositelji pokreta bačkih Hrvata.⁸ Oni su 1869. i 1870. imali stanovite kontakte i s Ujedinjenom omladinom srpskom (UOS), ali samo na razini kurtoaznih izraza potpore koje je UOS izrazio 1869. na svojoj skupštini u Velikoj Kikindi.⁹ Primjeri loše suradnje vidljivi su, pak, u drugim prilikama. Prema A. M. Kuntiću, Bunjevci su, tako, u *Zastavi*, glasilu S. Miletića i *njegove stranke*, prvi put spomenuti tek 1880. godine, što je pokazivalo veliku nezainteresiranost vodećih srpskih političkih krugova u Bačkoj za njihov položaj.¹⁰ Iz ovoga je vidljivo da je čak i politička opcija liberalnih Srba u to vrijeme gledala na rješenje srpskog pitanja u Vojvodini bez ikakva pokušaja uključenja Bunjevaca i Šokaca u zajedničku političku platformu. U takvu svjetlu, stoga, A. M. Kuntić i gleda na Blagoveštenski sabor iz 1861. za koji piše da je na njemu, "sasvim u duhu

⁷ *Isto*, 289.

⁸ A. B. Šarčević je još 1853. upoznao Iliju Garašanina, a imao je dobre kontakte i sa nekim novosadskim Srbima (usp. *isto*, 400), dok je I. Antunović još kao mladi svećenik odlazio u Novi Sad prijatelju, novosadskom prepozitu Leonardu Novaku, gdje se družio i s pravoslavnim monasima (usp. *Hrvatski književnici u Mađarskoj: I. Antunović*, n.dj., 40).

⁹ Usp. V. Stajić, I. Antunović i UOS, *Letopis Matice srpske*, g. CVI, knj. 331, sv. 1-3, 1932.

¹⁰ A. M. Kuntić, *n.dj.*, 406.

klerikalizma“, predviđeno da *Vojvodina* obuhvati samo krajeve u kojima žive pravoslavni Srbi.¹¹ Takav odnos ugarskih Srba prema rješenju svojega statusa u južnoj Ugarskoj i čvrsta povezanost srpskoga kulturnog identiteta s pravoslavljem odbijali su Bunjevce i Šokce od ideje stvaranja zajedničkoga političkog identiteta sa Srbima, pa su i srpska i jugoslavenska politička opcija ubrzo izgubile njihovu potporu.

Kulturna suradnja bačkih Bunjevaca i Šokaca sa Srbima imala je nešto više uspjeha od političke. Trojica subotičkih Srba (Boško Vujić, Dušan Petrović i Mladen Karanović)¹² znatno su pomagala Bunjevce u njihovima kulturnim nastojanjima.¹³ Međutim, i na polju kulture nije bilo stvarnih uvjeta za dublju suradnju. Primjerice, srpski tisak u Bačkoj nije imao gotovo nikakav utjecaj na Bunjevce i Šokce. Taj im je tisak bio nepoznat iz jednostavnog razloga jer nisu znali čitati cirilicu pa u njemu nisu mogli sudjelovati ni kao čitatelji niti kao autori.¹⁴ Kulturne manifestacije, poput književnih večeri i kazališnih predstava, srpskih kulturnih društava uključivale su samo program sastavljen od srpskih autora. Gostovanje novosadskoga Srpskog narodnog pozorišta u Subotici (od 1862. do 1914. godine) donekle je promijenilo takvu politiku, pa su za subotičke Hrvate izvodili,

---

¹¹ *Isto*, 288.

¹² Prva su dvojica 1893. pokrenuli i šest godina izdavali bunjevački list *SN* (usp. A. Ivić, Iz prošlosti Bunjevaca, u: *O Bunjevcima*, ur. M. V. Knežević, Subotica, 1927., 17).

¹³ Usp. M. Protić, *Srpski triumviri u bunjevačkom renesansu od 1860. do 1900. godine*, Subotica, 1933.

¹⁴ Usp. nepotpisani članak Pregled bunjevačke književnosti, u: *O Bunjevcima*, n.dj., 28.

uz srpske autore, i djela I. Okrugića Srijemca, primjerice *Šaćuricu i šubaru*.¹⁵

Jugoslavenski politički identitet, shvaćen u najširem smislu kao sklop različitih ideja o političkom ujedinjenju svih Južnih Slavena, mnogi su vodeći Bunjevci i Šokci, pod utjecajem *Ilirskog pokreta* i suradnje hrvatskih političara (na čelu s Josipom Jurjem Strossmayerom) sa srpskim političarima, prihvatili. U formiranju takva političkog stava presudnu je ulogu imalo poznanstvo biskupa I. Antunovića sa J. J. Strossmayerom.

3. Zajednička politika I. Antunovića i J. J. Strossmayera

Nije poznato točno kada su se upoznali I. Antunović i J. J. Strossmayer, ali postoji mogućnost da je to bilo 1869. na koncilu u Rimu, dok je prvi još bio samo kanonik. Njihov istodobni boravak u Rimu poklapa se sa slijedom kasnijih događaja iz njihove suradnje. Naime, pokretanje *BŠK-a* krenulo je upravo te godine objavlјivanjem *Poziva* kojim je I. Antunović pozvao sve bačke Bunjevce i Šokce da podupru njegov projekt, a izdavanje samog lista nastupilo je već sljedeće godine. Do danas nije objašnjeno ni kako je finančirano izdavanje tog lista, no poznavajući djelo biskupa J. J. Strossmayera može se pretpostaviti da je u njegovu pokretanju i on, makar dijelom, priložio novčane priloge.

Suradnja dvojice biskupa bila je veoma važna za daljnji razvoj hrvatskoga nacionalnog pokreta u Bačkoj, jer je to bilo prvi put da su se bački Hrvati uključili u politički život

---

¹⁵ Usp. J. Grčić, Bunjevci i novosadsko Srpsko narodno pozorište, u: *isto*, 54.

Hrvatske i zajedno s Hrvatima iz domovine radili na istome političkom projektu. Sedamdesete godine 19. st. bile su i godine intenzivne suradnje vodećih ljudi Narodne stranke i Kneževine Srbije. U toj suradnji svoje je mjesto našao i I. Antunović, ali je, za razliku od ostalih političkih aktera, njegov rad bio u sklopu kulturnog djelovanja, kako zbog političkog opreza, tako i zbog činjenice da je bačke Bujjevce i Šokce trebalo prije pokretanja političkih akcija prvo kulturno homogenizirati.

Iz najvažnijeg se djela I. Antunovića (*Razprave...*) vidi da je biskup pratio *Glasnik djakovački*, *Pozor*, *Sriemski Hrvat* i *Sarajevski list*. Biskup se također dopisivao i s velikim brojem hrvatskih intelektualaca, ali je osobno upoznao veoma mali broj ljudi, kako Hrvata,¹⁶ tako i Srba. Vjerojatno je razlog tomu u njegovu opravdanom strahu da bi njegovo pretjerano naglašavanje javne potpore hrvatskim političarima moglo dovesti do reakcije mađarske vlade i progona malobrojnih hrabrih ljudi koji su se oko njega okupili.¹⁷ Isti strah postojao je i među vođama hrvatske kulture i politike. Milko Cepelić, Strossmayerov tajnik, objavio je 1914. da je on osobno 80-ih godina 19. st. predložio J. J. Strossmayeru da se fra Grgu Martića i I. Antunovića, na temelju njegove *Razprave...*, primi kao počasne članove u tadašnju Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, što je on i prih-

---

¹⁶ Zanimljivo je da je jednoga od svojih najbližih suradnika I. Okrugića Srijemca, unatoč suradnji od 1863. godine, upoznao tek 1887., godinu dana prije svoje smrti (usp. *Hrvatski književnici u Mađarskoj: I. Antunović*, n.dj., 54).

¹⁷ Nakon oštih optužbi u subotičkom listu *Bácskai Ellenőr* da je *panslav*, I. Antunović je 1886. pisao, primjerice, Ivanu Evetoviću da mu više on i ostali ne pišu kako ne bi stradali od onih koji njega politički progone (usp. *isto*, 51).

vatio, ali su ga odbili i odgodili za neko *sgodnije vrieme* vođeći ljudi u Zagrebu, koji su se bojali reakcije iz Budimpešte.¹⁸

Antunovićeva *Razprava...* imala je velik odjek među Bunjevcima i Šokcima, pa je to djelo, s namjerom izgradnje njihove kulturne homogenizacije, stvorilo i snažne političke posljedice. Iako se u njemu mnogo bavi nacionalnim pitanjem Bunjevaca i Šokaca I. Antunović na njega ne daje *definitivan odgovor*, a vidljivo je i da nema ni jasno definirane pojmove *plemena, naroda, roda* i *narodnosti*. Nedovoljna definiranost njegova pogleda na nacionalni problem Južnih Slavena djelomično je posljedica njegove svijesti kako je riječ o nedovršenom procesu koji se očitavao u njegovu nacionalnom imenu. On primjećuje da su se Bunjevci i Šokci prije nazivali i brojnima drugim imenima (*Dalmatinci, Iliri, Raci*) i smatra da se ni jednoga od tih imena, pa ni imena *Rac*, ne bi trebalo stidjeti. Ipak, zaključuje da se Bunjevci i Šokci sve više vole nazivati Hrvatima.¹⁹ Na temelju pisma umirovljenoga ličkog pukovnika Ivana Murgića, koje je objavio u cijelosti, zaključuje da se i kod ličkih Vlaha javlja isti proces jer se sve više nazivaju Srbima:²⁰

*Jer katoliku je u Srbinu šizma, a Srbinu je u Hrvatu, Dalmatinu, Bošnjaku itd. katolik. Zato jedan govor i zadržano o Hrvatih, a drugi o Srbih, doćim neki treći skrije svoje radostno lice rukama, pa se grohotom smije.*²¹

No, iako se I. Antunović u *Razpravi...* otvoreno izjasnio kao politički Mađar i naglasio vjernost ugarskoj državi, mađar-

¹⁸ Usp. *Subotička Danica*, Subotica, 1914., 55-56.

¹⁹ Usp. I. Antunović, *n.dj.*, 133.

²⁰ Usp. *isto*, 47.

²¹ *Isto*, 161.

ske su vlasti negativno reagirale na tu knjigu te je premijer Tisza tražio od kaločkog nadbiskupa da zabrani njen raspščavanje.

Zalažući se za jedinstvo svih Južnih Slavena, I. Antunović u *Razpravi...* zaključuje da glavni problem razjedinjenosti Južnih Slavena leži u vjerskom pitanju, pa pokušava naći rješenje tog problema. Analizirajući taj problem u knjizi, koja je pisana 1882. godine, on se u potpunosti otvoreno stavlja na stranu tadašnjih Strossmayerovih stanovišta. Naime, tih su godina J. J. Strossmayer i Franjo Rački pokušali kroz štovanje sv. Ćirila i Metoda, koje je 1880. Leon XIII. proglašio svecima, utjecati na pozitivniji stav Srba prema crkvenoj uniji. J. J. Strossmayer je svoju ideju crkvenog ujedinjenja 1881. iznio u korizmenoj okružnici, no ona je u srpskoj javnosti negativno odjeknula i osuđena kao prozelitizam. Okružnicu su osudili brojni srpski svećenici, među kojima i karlovački episkop Teofan Živković, zadarski episkop Stevan Knežević i kotorski episkop Gerasim Petranović. U tu se raspravu oko crkvene unije i Strossmayerove okružnice u *Razpravi...* uključio i I. Antunović, detaljno analizirajući sukob katolika i pravoslavaca te pokušavajući razriješiti pitanja oko kojih se te dvije vjere ne slažu i međusobno optužuju. U obrani ideje crkvene unije naglašava pritom da razumije posebnost pravoslavne kulture, na temelju koje su pripadnici SPC-a izgradili vlastiti identitet, pa ih pokušava uvjeriti da ujedinjenje s KC-om ne bi značilo nužno i gubitak vlastitog identiteta:

U jeziku u načinu bogoštovlja, to vam katolik veoma rado ostavlja, da si zadržite vaš jezik, vaš obred, vaše navade i običaje u

*bogoštovlju, te ovo neka i u buduće vrši u njedrih svete majke crkve oženjeni svećenik.*²²

Tako je I. Antunović, tada već naslovni biskup, otvoreno stao u obranu Strossmayerovih stavova, pa je njegova *Razprava...* imala poslužiti ne samo kao povjesnica bačkih Hrvata nego i kao izraz solidarnosti sa đakovačkim biskupom u njegovoj politici. Sukob oko korizmene izjave u potpunosti je, međutim, uništio suradnju J. J. Strossmayera i Srba, a time i ideju jugoslavenstva koju je on zastupao. S propašću tih iluzija i I. Antunović je mogao vidjeti da je jugoslavenski politički koncept neprihvatljiv.

Ušavši u političku arenu hrvatsko-srpsko-mađarskih odnosa I. Antunović nije odigrao veliku političku ulogu, ali je uspio odabratи vlastiti put koji je, napisljeku, dao i pozitivne rezultate. Posebnost njegove politike očitovala se, za razliku od većine ostalih srpskih i hrvatskih političara, u tome što je on inzistirao na promjenama samo unutar zakonodavnoga sustava, i to onima koje se mogu ostvariti mirnim putem:

*Razmišljajmo s jedne i s druge strane, nebi li se dalo nješto promjeniti u dosadašnjem stanju, a da nebi ni narodnost slavenska, ni crkva iztočna il' zapadna, a ni država magjarska, kao u obče austro-ugarska išta izgubile, već možda bi sve ove mnogo, da veoma mnogo novih silah stekle!*²³

Za takav politički koncept I. Antunović nije mogao naći suradnike među bačkim Srbima. Od početka zajedničkog djelovanja biskupa J. J. Strossmayera i I. Antunovića može se zaključiti da je odnos potonjega prema Srbima doživljavao uspone i padove usporedno s istim promjenama koje je

---

²² *Isto*, 179.

²³ *Isto*, 149.

doživljavao i prvi. Razlaz J. J. Strossmayera i srpskih vođa 80-ih godina 19. st. označio je istodobno i razlaz I. Antunovića sa bačkim Srbima. Nakon napada iz mađarskih listova, on se, štoviše, 1886. povlači iz javnoga života, a 1888. umire.

4. Vladinovci u Subotici

Početak nacionalnog pokreta bačkih Hrvata ubrzo je prešao sa kulturnog rada na političko organiziranje. Prva organiziranost Bunjevaca kao samostalne političke snage pojavila se na parlamentarnim izborima 1880. u Subotici. Bački Bunjevci, pa i sam biskup I. Antunović, podupirali su 80-ih godina 19. st. ponajviše *vladinovce*, odnosno Slobodoumnu stranku (*Szabadelvű Párt*), koja je nastala 1975. fuzijom *Deakove i Tiszine stranke*. Vođe te stranke, odnosno frakcije bili su ugledni subotički Antunovići: Mate²⁴ i njegov sin Josip²⁵ te braća Ago i Lazar Mamužić. Oni su uspjeli oko sebe okupiti većinu subotičkih Bunjevaca na osnovi programa koji je, među ostalim, trebao zaštiti njihovu kulturnu posebnost, pa Ante Sekulić ovu frakciju Slobodoumne stranke naziva *Bunjevačkom strankom*.²⁶ Veliku potporu toj stranci davao je i biskup I. Antunović, ali i svi ljudi koji su se oko njega okupljali, pa se može zaključiti da je pojava

²⁴ M. Antunović (1828.-1912.), odvjetnik, političar, 1868. jedan od osnivača *Deakove stranke*, koji je od 1875. kao predstavnik Slobodoumne stranke na izborima za Ugarski sabor poražen od predstavnika ljevice.

²⁵ J. Antunović (1852.-1942.), liječnik, ravnatelj bolnice u Subotici, 1894. izašao iz Slobodoumne stranke zbog liberalnih zakona o građanskom braku i matičnim knjigama.

²⁶ A. Sekulić, O društvenom i stranačkom životu podunavskih Hrvata od 1867. do 1918. godine, *Historijski zbornik*, XLI, Zagreb, 1988., 138.

Mamužićeve stranke bila izravna posljedica preporodnog rada koji je I. Antunović započeo jedno desetljeće prije.

Bunjevačka je *stranka* u Subotici 1881. za parlamentarnog poslanika izabrala Lazu Mamužića, a pobijedila je i na lokalnim izborima, pa je on, s prestankom mandata u parlamentu, 1984. postao gradonačelnik Subotice. Tu je funkciju obnašao sve do 1902. te je do danas ostao subotički gradonačelnik s najduljim mandatom. Njegovim dolaskom na vlast u Subotici su gotovo sve glavne gradske dužnosti preuzeli Bunjevci: Miško Prćić je bio voditelj *siročadskog stola*, Josip Kujundžić javni bilježnik, J. Antunović *gradski fizik*, a Tit Mačković glavni računovođa.²⁷

Vlast se *Bunjevačke stranke* počela raspadati tijekom liberalne Wekerleove vladavine potkraj 19. stoljeća, kada A. Mamužić te M. i J. Antunović ostaju na konzervativnim pozicijama, a L. Mamužić prihvaca liberalne poglede.²⁸ Tradicionalno konzervativni, mnogi su subotički Bunjevci napustili potonjega zbog liberalne politike njegova vladanja, ali i zbog nezadovoljstva njegovom politikom prema zaštiti bunjevačkih interesa u gradu, pa je on 1902. morao otići s mjesta gradonačelnika. Na njegovo je mjesto tada došao Karolj Biro, koji je bunjevačkom pitanju pristupio s nacionalističkim pozicijama, pa se 1906. ponovno oformila samostalna *Bunjevačka stranka* koja je stala u obranu prava subotičkih Bunjevaca. Jezgru te stranke činili su ljudi koji su se okupljali oko popa Paje Kujundžića, glavnog vođe hrvatskoga nacionalnog pokreta u Bačkoj do početka Prvoga svjetskog rata.

---

²⁷ Usp. isto, 147.

²⁸ Usp. *Leksikon podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca*, A, Subotica, 2004., 38-39.

Sažetak

Nacionalni pokret bačkih Hrvata znatno je kasnio za srpskim nacionalnim pokretom. Glavni razlog tog zaostajanja je ležao u činjenici da su Bunjevci i Šokci u Bačkoj sve do početka 70-ih godina 19. st. u većini prihvaćali *političko mađarstvo*. Tek s početkom otvorenog progona hrvatskog jezika iz gradskih, školskih i crkvenih ustanova, koji je nastupio 1870. godine, oni su promijenili svoj odnos prema svojemu političkom identitetu i prema ugarskoj državi.

Kontinuitet kulturnih veza s domovinom nije bačkim Hrvatima pomogao u ostvarivanju političke povezanosti zbog slabosti političkog položaja *Trojedne Kraljevine*, kao i samih bačkih Hrvata. Stoga su neki bunjevački prvaci, na čelu s Ivanom Antunovićem, vidjeli u udruživanju Srba i Hrvata najbolje rješenje političkog položaja svih Južnih Slavena, pa su oduševljeno prihvatili politiku Josipa Jurja Strossmayera kao najbolji put rješenja južnoslavenskoga pitanja. Tako je njihovo opredjeljenje za Strossmayerovu politiku dovelo do prve političke suradnje bačkih Hrvata s Hrvatima iz domovine. Međutim, daljnji nastavak razvoja političke situacije doveo je srpske i hrvatske političke vođe do nerješivih razlika, pa su se nacionalnointegracijski procesi Srba i Hrvata nastavili različitim putovima. U međuvremenu su kontinuirane kulturne veze jačale među bačkim Bunjevcima i Šokcima svijest o pripadnosti hrvatskoj naciji.

Raspad hrvatsko-srpske suradnje 80-ih godina 19. st. natjerao je bačke Hrvate da i u političkom životu krenu vlastitim putem. Kulturni rad I. Antunovića i njegovih suradnika veoma je brzo dao velike rezultate, pa su već 10 godina nakon izlaženja *Bunjevačkih i šokačkih novina* subotički Bunjevci na izbore izašli kao jasno oblikovana politička zajednica. Njihovim političkim istupom na političku scenu bački Hrvati su se prvi put pojavili kao politički organizirana nacionalna manjina. Rezultati toga političkog djelovanja pokazat će se u radu svih kasnijih političkih stranaka koje su organizirali bački Hrvati.

Zusammenfassung

Die nationale Bewegung der Kroaten aus Bačka war deutlich verzögert im Hinblick auf die serbische nationale Bewegung. Der Hauptgrund dafür lag in der Tatsache, dass die *Bunjevci* und *Šokci* in Bačka bis zu

den 70er Jahren des 19. Jahrhunderts größtenteils *das politische Magyarentum* befürworteten. Erst mit dem offenen Verbannen der kroatischen Sprache aus den städtischen, schulischen und kirchlichen Institutionen, das 1870 einsetzte, veränderten sie ihr Verhältnis zur politischen Identität und zum ungarischen Staat.

Die Kontinuität der kulturellen Beziehungen zur Heimat trug bei den Kroaten aus Bačka nicht zum Umsetzen der Politik der Verbundenheit bei, und zwar sowohl wegen der schwachen politischen Stellung des dreieinigen Königreichs als auch wegen der Kroaten aus Bačka selbst. Deshalb sahen einige *Bunjevacer* Anführer an der Spitze mit Ivan Antunović den Zusammenschluss der Serben und Kroaten als die politische Lösung für alle Südslawen, so dass sie begeistert die Politik von Juraj Strossmayer als den besten Weg zur Lösung des südslawischen Problems annahmen. Mit ihrer Ausrichtung auf Strossmayers Politik kam es zur ersten politischen Zusammenarbeit der Kroaten aus Bačka mit den Kroaten aus der Heimat. Der weitere Verlauf der politischen Situation hingegen führte zwischen den serbischen und kroatischen Anführern zu unlösbaren Differenzen, so dass die nationalintegrierenden Prozesse der Serben und Kroaten fortan verschiedene Wege gingen. In der Zwischenzeit kam es durch kontinuierliche kulturelle Beziehungen zwischen *Bunjevci* und *Šokci* aus Bačka zur Stärkung des Zugehörigkeitsgefühls zur kroatischen Nation.

Der Abbruch der kroatisch-serbischen Zusammenarbeit in den 80er Jahren des 19. Jahrhunderts zwang die Kroaten aus Bačka, auch in der Politik ihren eigenen Weg zu gehen. Die Kulturarbeit von I. Antunović und seiner Mitarbeiter führte schnell zu bedeutenden Ergebnissen, so dass die *Bunjevci* aus Subotica bereits 10 Jahren nach dem Erscheinen der *Zeitung der Bunjevci und Šokci* bei den Wahlen als klar geformte politische Gemeinschaft auftraten. In der politischen Szene traten damit die Kroaten aus Bačka zum ersten Mal als politisch organisierte nationale Minderheit auf. Die Ergebnisse einer solchen politischen Tätigkeit sind im Wirken aller späteren durch die Kroaten aus Bačka organisierten politischen Parteien sichtbar.

Summary

The national movement of Bačka Croats significantly lagged behind the Serbian national movement. The main reason for the falling back

was the fact that the majority of *Bunjevci* and *Šokci* in Bačka accepted *political Hungarianism*. It was only with the beginning of open persecution of the Croatian language in urban, school, and church institutions that occurred in 1870, that they changed their attitude towards their political identity and towards the Hungarian state.

The continuity of cultural relations with their homeland did not help Bačka Croats to realize political unity due to the weak political position of *the Triune Kingdom*, as well as Bačka Croats themselves. That is why some *Bunjevci* champions led by Ivan Antunović saw joining of the Serbs and the Croats as the best solution for the political position of all South-Slavs, so they delightedly accepted the policy of Josip Juraj Strossmayer as the best way to solve the South-Slav issue. Thus their commitment to Strossmayer's policy led to the first political cooperation of Bačka Croats with the Croats from the homeland. However, further development of the political situation led Serbian and Croatian political leaders to insurmountable differences so that in their national integration processes the Serbs and the Croats continued to go their separate ways. In the meantime, the continuing cultural relations were strengthened between Bačka *Bunjevci* and *Šokci* increasing the consciousness of their belonging to the Croatian nation.

The breakdown of Croatian-Serbian cooperation in the 80s of 19th century forced the Croats to take their own path in the political life. The cultural work of I. Antunović and his associates yielded results very soon so that only 10 years after the publication of *Bunjevci* and *Šokci Newspaper*, *Bunjevci* from Subotica went to the polls as a clearly defined political community. Appearing on the political scene Bačka Croats for the first time acted as a politically organized national minority. The results of their political activity will be visible in the work of future political parties founded by Bačka Croats.